

Janssen, J., *Vooruit denken en vernijlen. De (re)constructie van het platteland in Zuidoost-Brabant, 1920-2000* (Dissertatie Tilburg 2005, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2006, 300 blz., ISBN 90 70641 78 X).

Vermoedelijk is er nooit eerder zo bewust met de leefomgeving omgesprongen als in de laatste kwarteeuw. En waarschijnlijk past hier alleen de overtreffende trap. In de nabije toekomst zullen besluiten over inrichting van het platteland, de stad en andere landschappen in Nederland met nog meer zorg omringd zijn. De wens daartoe — in ieder geval — is één van de afsluitende zinnen van deze studie waarop de auteur in 2005 cum laude promoveerde.

Het platteland is als het om bewuste inrichting gaat een nieuwkomer. Kwam midden negentiende eeuw planmatige inrichting van stedelijke gebieden al op grote schaal voor, het beleidsoffensief bereikte een honderd jaar later het platteland, met hogere opbrengsten als doel. Tegenwoordig wordt het landelijke transformatieproces wel aangeduid als een overgang van een productielandschap naar een consumptielandschap. Platteland en landbouw zijn niet langer synoniemen. Nu de landbouw meer industrieel en minder ‘grondgebonden’ wordt, verkrijgt het platteland nieuwe functies. De richting waarin deze vernieuwing gaat, is bijna overal omstreden en levert een debat op over de aard van het ‘platteland’.

Janssen bestudeerde de beeldvorming over het landschap, het plattelandsbeleid en de daarbij betrokken actoren. Hij traceert de visies vanuit het interbellum en trekt de lijnen door tot in de actualiteit van de jongste reconstructiewet: het politieke antwoord op de recente epidemieën in de intensieve veehouderij. Dat Noord-Brabant hierbij de casus vormt, is dan ook haast vanzelfsprekend. Noord-Brabant herbergt een bijzonder groot deel van deze veehouderij, is daarbij en daarmee sterk geïndustrialiseerd en kent een dichte bewoning. Als er ergens in Nederland ‘betwist landschap’ bestaat, dan is dat wel in oostelijk Noord-Brabant.

Het gaat Janssen niet alleen om een reconstructie van het plattelandsbeleid in het verleden. Centraal staat zijn vraag naar de waarde daarvan voor de toekomst. Zijn de bestaande planningsconcepten sterk genoeg om te komen tot een meer duurzame landschappelijke verandering, waarin de hedendaagse wens naar ruimtelijke kwaliteiten, ecologisch belangen, cultuurhistorie en regionale identiteiten zijn gewaarborgd? Dat is voor de auteur eigenlijk de kern. De studie eindigt dan ook met een epiloog waar juist op deze actualiteitswaarde wordt ingegaan. De titel van het proefschrift *Vooruit denken en vernijlen* heeft dan ook hierop onder meer betrekking.

In vier hoofdstukken analyseert Janssen de fasen waarin het platteland zich als betwiste ruimte ontwikkelde. Daaraan vooraf gaat een exposé over het ontstaan van twee tegengestelde beelden van het platteland: de agrarisch-utilitaire visie en de arcadisch-romantische visie op het platteland. Deze worden niet beide even sterk uitgewerkt. Het is vooral de constructie van de laatste die hij volgt, als exponent van de romantische natuurbeleving en de visie waarop de stad als ordeloze gevaarlijke opeenhoping van industrieel proletariaat wordt beschouwd. Hieruit ontstaat het platteland als Verkade-album, als object van musealisering, ‘heemschut’ en natuurbehoud. De constructie van het platteland als productief boerenland wordt door Janssen

in dit hoofdstuk slechts indirect en als contrast naar voren gebracht. Verderop in de studie wordt het ontstaan van dit beeld meer expliciet geproblematiseerd.

De volgende empirische hoofdstukken vormen een prachtige eenheid. Hier draait het om de ruimtelijke inrichting van een moderniserende regio, het ontstaan van streekplannen, het welvaartsplan en de industrialisatie-doelstellingen. Een belangrijk element daarin vormt het organische katholieke beeld van mens en maatschappij. De Brabantse beleidsmakers liepen warm voor een geïdealiseerd Brabants plattelandsbeeld. Ook hierin keert de titel van het boek terug.

Met de kerkelijke leiders en de voormannen van Brabantia Nostra zochten de bestuurders een tegenwicht voor de onstuimige stedelijke groei van met name Eindhoven en zijn buurdorpen. Dit pendant vond men in de kleinschalige, dorpse, agrarische gemeenschap van 'den contente mens'. Op intrigerende wijze brengt Janssen het debat over industrialisatie, natuurbehoud en ruilverkaveling samen, met het streven van de regionale elite naar een harmonische sociaal-economische ontwikkeling. Ook de technologische evolutie in het ruimtelijk denken, door hem aangeduid als van 'stedebouw naar planologie' sloot daarbij tamelijk probleemloos aan.

In de afgelopen jaren is er een aantal studies verschenen over de dynamiek van het platteland. Wanneer we Janssen tussen deze publicaties zetten, vallen een aantal zaken op. Janssen besteedt, in vergelijking met anderen, veel aandacht aan de mentaal-culturele factoren. De relatie met het katholicisme is voor dit Brabantse onderzoek een onmiskenbaar belangrijke factor en behoudt — ondanks alle ontkerkelijking — tot aan het einde van de eeuw zijn gewicht. Een vergelijking met Limburg, Gelderland of Zeeland zou op dit punt een interessant vervolg kunnen zijn.

Opvallend afwezig in het onderzoek van Janssen is de vraag naar het grondeigendom. Grondbezit en beschikkingsrecht zijn geen synoniemen. Grootschalig grondeigendom in stadsranden en vernieuwingsgebieden is planologisch een factor van betekenis en een analyse zeker waard. Ook beperkt Janssen zijn onderzoek tot de opinies van beleidsmakers. De visies op het Brabantse platteland van leken, toeristen, Brabanders en anderen komen niet in zijn beschouwingen voor. De studie zou zijn verrijkt met perspectieven op deze actoren en andere regio's. Maar ook zonder deze extra's is het goedgeschreven werk van Joks Janssen geheel een cum laude waard. Het boek verscheen mooi verzorgd en voorzien van veel functionele en fraaie illustraties in de reeks van de stichting Zuidelijk Historisch Contact.

Maarten Duijvendak

Jong, M. A. G. de, Hoffenaar, J., *Op herbaling. De Koninklijke Landmacht en haar reservisten 1945-2006* (Amsterdam: Boom, Den Haag: Nederlands instituut voor militaire historie: 2006, 176 blz., €19,50, ISBN 90 8506 341 8).

Dit boek is de eerste wetenschappelijke publicatie van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). Het NIMH is het resultaat van een fusie tussen de historische secties van de drie krijgsmacht-onderdelen. Bekende titels van de voorgangers van het NIMH zijn onder andere *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* (1990 en 2005) en *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (1995). *Op herbaling* is een goed gekozen eerste studie, omdat het de herhalingsoefeningen beschrijft van de Koninklijke Landmacht in de tijd dat die nog met dienstplichtigen werkte. Na de Koude Oorlog is de krijgsmacht drastisch gereorganiseerd en kennelijk ontkwam de wetenschappelijke tak van het leger daar ook niet aan.

De Koninklijke Landmacht was tot 1996, toen de opkomstplicht werd opgeschort, een kader-militieleger. Dat hield in dat er beroepsofficieren waren (het kader) en dat de soldaten voor het grootste deel dienstplichtig waren (de militie). Deze opzet had als voordeel dat het leger in vreedetijd klein was en niet teveel geld kostte, terwijl in oorlogstijd de omvang van de krijgsmacht relatief eenvoudig vergroot kon worden. Het kader-militieleger werd in 1814 in ons land ingevoerd en bleef dus ruim 180 jaar bestaan.

Tijdens de Koude Oorlog kreeg Nederland als Navo-bondgenoot de taak toebedeeld de Noord-Duitse Laagvlakte te verdedigen tegen de gevreesde aanval van het Warschaupact. Vanwege de grote afstand tussen de kazernes en het operatiegebied in Duitsland stond de Navo zeer sceptisch tegenover het kader-militieleger. Zou het Nederland wel lukken dit leger snel op de been te brengen en op de plaats van bestemming te krijgen? Deze vrees lag voor de hand omdat de oorlogsterkte van de Koninklijke Landmacht, ongeveer 300.000 man, voor ruim 70% uit dienstplichtigen bestond.

Om het leger en de afgezwaaide dienstplichtigen voor te bereiden op een mobilisatie werden elk jaar herhalingsoefeningen georganiseerd, waarbij 10.000 man werden opgeroepen. Dit had nogal wat voeten in de aarde, want de opgeroepen mannen werden soms wel drie weken bij hun werkgever en hun gezin vandaan gehaald. Velen vroegen en kregen vrijstelling – dat kwam de motivatie van de andere militairen natuurlijk niet ten goede. Uit de oefeningen bleek overigens dat de zorgen van de Navo niet terecht waren. Het mobilisabele deel van het leger kwam altijd binnen de gestelde tijd onder de wapenen en kon de oorlogsposities innemen. Dit element van het kader-militieleger heeft altijd – ook in 1940! – als beste gefunctioneerd.

Het systeem had ook structurele zwakheden. In de eerste plaats was er altijd een gebrek aan beroepsofficieren. Veel reserve-officieren waren minder goed voor hun taak berekend en zaten toch op hoge functies. Daarbij kwam dat de wapensystemen elkaar steeds sneller opvolgden en veel complexer werden. Een soldaat kon tijdens een herhalingsoefening hele andere wapens voor zijn neus krijgen dan tijdens zijn opleiding. Soms wisten de opgetrommelde reservisten dan ook niet precies hoe nieuwe tanks of raketssystemen werkten. Hierdoor wisselde de inzetbaarheid van de gemobiliseerde